

- formation of a qualitatively new culture of marketing communications (integration of CRM-systems into the IT-architecture of companies; integration of digital channels of marketing communication into a single system);
  - analysis of the situation and development of the general concept of digital transformation;
  - directions of improving the quality of customer service (formation of customer-oriented thinking; reorientation to the customer in the development of products and services; comprehensive modernization of business processes; digitalization, machine learning and robotics to increase the speed and efficiency of logistics processes; optimization of organizational structure; models of customer behavior, creating a digital customer profile, which is managed in the Customer Data Platform;
  - creation of a "smart" chatbot based on artificial intelligence; retargeting optimization);
  - formation of omnichannel environment (integration of all digital channels, retail outlets and back-office into a single information space, ie the use of omnichannel as a key tool of customer-oriented model of partnerships with consumers).
- enterprise, logistics, logistics management, customer-oriented approach, customer service, logistics service, customer relationship management, customer experience, loyalty, information and communication technology, CRM- system, digital economy, digital strategy, synergistic effect**

Одержано (Received) 19.08.2021

Прорецензовано (Reviewed) 30.08.2021

Прийнято до друку (Approved) 20.12.2021

УДК 334.73:616.31

JEL Classification: P13, M10, M21

DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7\(40\).80-92](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.7(40).80-92)

Г.М. Собчак, здобувач

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» м. Полтава, Україна

Соціальні кооперативи стоматологів: переваги для розвитку дрібного стоматологічного бізнесу

Розкрито сутність, встановлені соціальні та економічні переваги соціальних кооперативів стоматологів для їхніх членів та населення. Відображено досвід функціонування італійських соціальних кооперативів стоматологів, а також систему взаємозв'язків між кооперативом, державою, органами місцевого самоврядування і громадянами. На основі узагальненого досвіду, запропоновано модель таких взаємовигідних відносин, з урахуванням українських реалій. Зроблено висновок про доцільність створення соціальних кооперативів в Україні та обгрунтовано, що їх започаткування сприятиме підвищенню ефективності стоматологічного бізнесу, а також розвитку державно-приватного партнерства.

соціальні кооперативи стоматологів, стоматологічні кооперативи, державно-приватне партнерство

Г.М. Собчак, соискатель

ВУЗ Укоопсоюза «Полтавський університет економіки і торгівлі», г. Полтава, Україна

Социальные кооперативы стоматологов: преимущества для развития мелкого стоматологического бизнеса

Раскрыта сущность, установлены социальные и экономические преимущества социальных кооперативов стоматологов для их членов и населения. Отражен опыт функционирования итальянских социальных кооперативов стоматологов, а также система взаимосвязей между кооперативом, государством, органами местного самоуправления и гражданами. На основе обобщения опыта, предложена модель таких взаимовыгодных отношений с учетом украинских реалий. Сделан вывод о целесообразности создания социальных кооперативов в Украине и обосновано, что их основание будет способствовать повышению эффективности стоматологического бизнеса, а также развитию государственно-частного партнерства.

социальные кооперативы стоматологов, стоматологические кооперативы, государственно-частное партнерство

Постановка проблеми. Стоматологічний бізнес, як і будь-яка інша форма підприємництва, прагне до стабільного розвитку своєї діяльності, підвищення рівня прибутковості та масштабності. Представники цього бізнесу мають значний досвід у наданні платних послуг населенню. Проте, вони мають і низку організаційних та інших проблем, вирішення яких сприятиме гармонійному розвитку цієї важливої галузі охорони здоров'я, що означає досягнення максимального задоволення потреб усіх гравців цього ринку – як споживачів, так і виробників (у нашому випадку – установ, що надають стоматологічні послуги).

Це завдання є досить складним, адже якщо для споживача важлива низька або хоча б помірна вартість при високій або достатній якості отримуваних послуг, то для «виробника» стоматологічних послуг важлива ціна - чи не єдиний механізм підтримання рентабельності бізнесу на тому рівні, що дає йому можливість для подальшого функціонування та розвитку. Але, аналіз досвіду українського та зарубіжних ринків приватного стоматологічного бізнесу, говорить про те, що є і такі способи підвищення прибутковості бізнесу, як скорочення витрат при забезпеченні належної якості. У цьому зв'язку одним із ефективних інструментів може бути стоматологічний кооператив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження сутності та переваг соціальних підприємств, та зокрема, соціальних кооперативів, бере свій початок у 1980-х роках, коли постало питання позначити підприємства, або об'єднання підприємств, що мають на меті не тільки прибуток та власну користь, але й підтримують соціальні ініціативи. Такими ініціативами могли бути будь-які дії, спрямовані на принесення користі суспільству – допомога малозабезпеченому населенню та людям похилого віку, боротьба із бідністю, внесок у місцевий розвиток, тощо.

Теоретичні основи соціальних підприємств відображені в роботах В. Єременка [9], Е. Самігуліна [21], Г. Слезінгера [23], О. Беляєва [25], Т. Юрьєвої [26], Ч. Жида [33], Г. Касселя [30], К. Боргаза [28], на які ми і спираємось у нашому дослідженні.

Заслужують на увагу статті зарубіжних науковців та практиків [27; 29; 31; 34; 36; 42], де відображений багаторічний успішний досвід створення соціальних кооперативів у Європі, насамперед, Італії. Саме Італія є батьківщиною соціально-економічного руху в світі.

Опрацьовані публікації В.Гончаренко [4; 5], О.Романовського [20], Дерев'янка [8], О.Легошиної [15] та інших вчених. На їх основі зроблено висновки про суттєві переваги соціального підприємництва та кооперації для усіх учасників ринку.

Окремо слід згадати роботи А.Пантелеймоненка [16-18], що мають прикладний характер та акцентують увагу на доцільності широкого застосування європейського кооперативного досвіду в українських реаліях.

Проте, багато проблем щодо соціального підприємництва в Україні все ще потребують свого висвітлення, тому є потреба в поглибленому дослідженні соціальних, економічних, інтелектуальних та інших переваг такої форми державно-приватного партнерства.

Постановка завдання. Метою цієї статті є з'ясування соціально-економічних переваг соціальних кооперативів стоматологів на основі узагальненого досвіду Італії, яка вважається батьківщиною соціально-кооперативного руху в світі. Також важливо обґрунтувати доцільність створення аналогічних кооперативів в Україні та висвітлити їх переваги та значення для всіх учасників, у тому числі й державі. Основними методами цього дослідження стали методи наукового узагальнення, аналізу та синтезу, що були використані для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги низку таких проблем, характерних для приватних стоматологів, як значна конкуренція, відсутність кредитних ресурсів, висока орендна плата та ціни на витратні матеріали, відсутність ефективного державного регулювання, тощо, створення стоматологічних кооперативів має на меті часткове вирішення цих проблем задля досягнення вищезазначених цілей як своїх, так і цілей споживача.

У світі існує широкий спектр обслуговуючих (сервісних) кооперативів різних видів. Серед них – соціальні кооперативи. В усіх випадках члени кооперативу мають на меті скоротити власні витрати. Та разом з тим, названі кооперативи відрізняються своїми завданнями. Так, споживачі стоматологічних послуг прагнуть зекономити на їх придбанні, а стоматологи – на їх організації.

Можна назвати багато успішних кооперативів, що діють у сфері стоматології. Та передусім слід згадати італійські соціальні кооперативи. Вони діють згідно закону № 381 під назвою «Disciplina delle cooperative sociali» (переклад українською – «Дисципліна діяльності соціальних кооперативів»), прийнятого 8 листопада 1991 року. У статті 1 цього Закону зазначається: «Соціальні кооперативи прагнуть дотримуватися загальних інтересів громади щодо популяризації та соціальної інтеграції шляхом: а) управління соціально-оздоровчими та освітніми послугами; б) проведення різних видів діяльності – сільськогосподарської, промислової, торговельної... – спрямованої на працевлаштування малозабезпечених людей».

При з'ясуванні переваг таких кооперативів слід брати до уваги те, що вони є більш універсальними, ніж обслуговуючі кооперативи стоматологів. Передусім, вони задіяні у соціальних проектах (так звана соціальна модель співпраці кооперативів на рівні держави та територіальних громад). При цьому, масштабність названих проектів забезпечує максимальну зайнятість членів кооперативу – дрібних стоматологів, які співпрацюючи з державою та (або) окремим муніципалітетом (що надають фінансову підтримку окремим категоріям громадян), отримують додаткових пацієнтів. Також, названі кооперативи пропонують своїм членам (лікарям-стоматологам) традиційні для обслуговуючого кооперативу стоматологів послуги. Це, передусім, забезпечення економії коштів шляхом виходу кооперативу на прямих виробників чи великі оптові торговельні організації, що пропонують необхідне обладнання, інструменти, спеціальні матеріали та медикаменти.

Скорочення витрат лікарів-стоматологів, об'єднаних соціальними кооперативами відбувається ще, щонайменше, трьома способами:

– можливість на пайовій основі організувати спеціалізовану («кооперативну») клініку зі зручним розташуванням (тобто в місцях значного зосередження потенційних клієнтів), яку шляхом співфінансування утримують усі її співвласники – члени кооперативу. Це суттєво скорочує індивідуальні витрати на оренду чи придбання відповідних приміщень для здійснення стоматологічної практики, а також на їх поточне утримання;

– можливість укладати договори з профільними державними установами та організаціями, що зацікавлені в стоматологічному обслуговуванні окремих малозабезпечених верств населення;

– можливість суттєво скорочувати свої витрати за рахунок спільної маркетингової діяльності. У такий спосіб члени кооперативу можуть суттєво зекономити на рекламних заходах, адже завдяки кооперативу всі його учасники діють під єдиним брендом.

Зацікавленість держави в успішному функціонуванні соціальних кооперативів стоматологів пояснюється тим, що вона одночасно підтримує дрібних практикуючих

стоматологів, які через кооператив отримують бізнес-переваги, а також пільгові категорії громадян, що в сумі забезпечує значний соціально-економічний ефект. Він, передусім, полягає в якісному і доступному лікуванні та профілактиці зубних захворювань у населення. При цьому слід брати до уваги, що останнє є важливою складовою соціальної політики держави, а взаємовигідна співпраця з кооперативом – вдалий прояв державно-приватного партнерства.

Також слід зауважити, що діяльність соціальних кооперативів стоматологів, як правило, носить «муніципальний характер». Такі кооперативи мають право укладати договори не тільки з уповноваженими центральними державними установами. Згідно вищезгаданого кооперативного закону (№ 381 від 8.11.1991 р.), вони укладають угоди «з регіонами, провінціями, муніципалітетами...», тобто з органами місцевого самоврядування, «що мають на меті укладання угод з приватними організаціями...», що надають... соціальну та медичну допомогу нужденним особам тощо» [с. 16].

Таким чином, у процесі функціонування «італійської кооперативної моделі» в галузі надання стоматологічних послуг населенню беруть участь чотири сторони: уповноважені державні організації, органи місцевого самоврядування, населення і, безумовно, сам соціальний кооператив стоматологів. Мету кожного з суб'єктів та основні аспекти взаємодії наочно демонструє рис. 1.

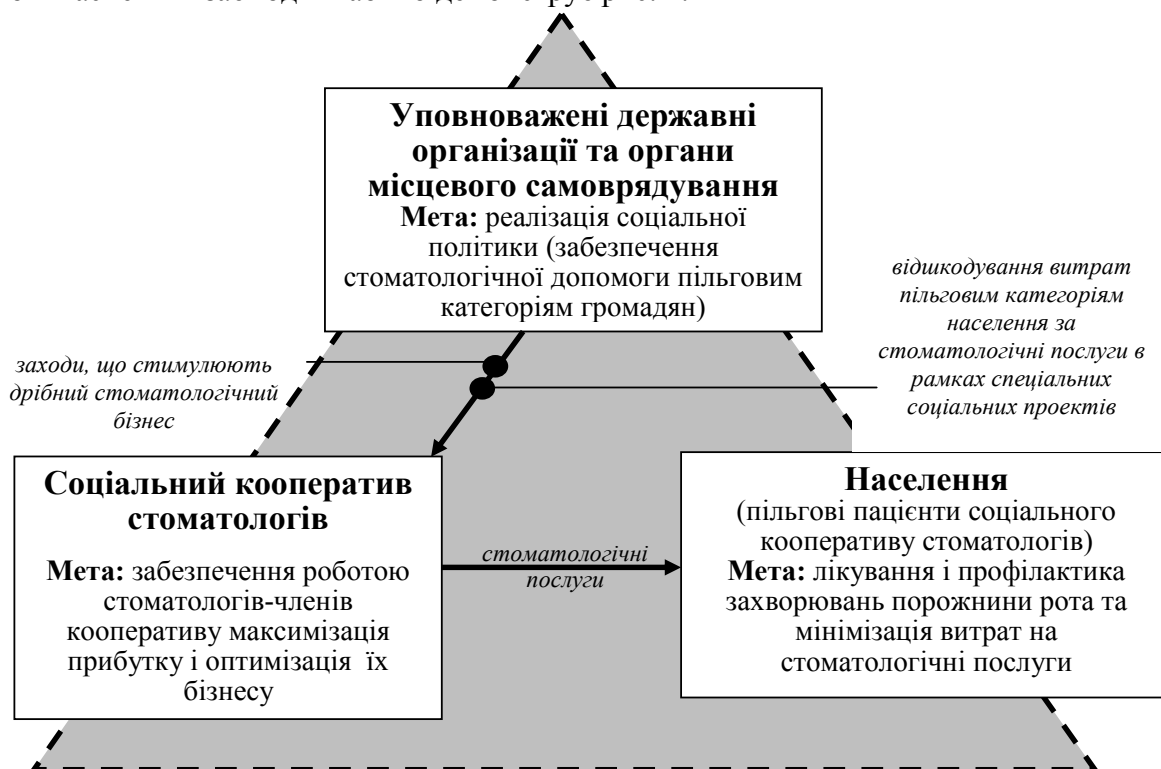

Рисунок 1 – «Трикутник цілей» і взаємодій суб'єктів у процесі функціонування «італійської кооперативної моделі» щодо стоматологічного обслуговування населення

Джерело: розроблено автором

Залучення соціальних кооперативів стоматологів до участі в різних державних соціальних програмах забезпечує пільговим категоріям населення доступну стоматологічну допомогу. А це у свою чергу збільшує частоту звернень пацієнтів до скооперованих лікарів-стоматологів, які працюють у «кооперативній» клініці. У такий спосіб кооператив збільшує обсяг стоматологічних послуг і одночасно розміри оптових закупок всього необхідного для забезпечення поточної діяльності. В свою чергу

скорочення витрат кооперативу за рахунок оптових закупок робить можливим зниження цін на послуги. Ціновий аспект є важливим і обумовлює доцільність детальнішого розгляду.

Очевидно, що описаний вище досвід італійських соціальних кооперативів стоматологів не може бути у повній мірі запозичений і впроваджений в українську практику. Проте, в рамках медичної реформи, що набуває нині дедалі більшого розвитку, окремі елементи державно-приватного партнерства, втіленого в співпраці італійських органів державної та місцевої влади і названих кооперативів можна пропонувати для використання в Україні. На нашу думку, заслуговує на увагу навіть сама ідея створення кооперативів стоматологів, що мають елементи соціально орієнтованих організацій.

Цілком очевидно, що може виникнути питання доцільності співпраці і, більше того, підтримки соціальних кооперативів стоматологів. З метою відповіді на це питання спочатку розглянемо табл. 1, у якій наведено соціально-економічні переваги проекту соціального кооперативу, враховуючи досвід Італії, але адаптований до українських реалій. У ході висвітлення основних аспектів функціонування пропонованого соціального кооперативу стоматологів важливо з'ясувати систему взаємозв'язків між кооперативом, державою, органами місцевого самоврядування і громадянами.

Таблиця 1 – Соціально-економічні переваги, пов'язані з функціонуванням соціального кооперативу стоматологів

Основні переваги що отримують:		
Стоматологи-члени кооперативу	Пацієнти, які обслуговуються в кооперативі	Держава
Забезпечення їх максимальної зайнятості за рахунок участі в кооперативі	Ціни на стоматологічне обслуговування широкого кола громадян-членів місцевих громад до 20 % нижчі за середньо ринкові (при їх належній якості)	Реалізація політики підтримка малого бізнесу (в особі членів кооперативу – практикуючих стоматологів)
Максимальна економія коштів шляхом оптового (групового) придбання через кооператив товарів і послуг, необхідних для ведення стоматологічної практики (приміщення, реклама, техніка та витратні матеріали тощо)	Відкриття доступу для пільгових категорій населення до якісних стоматологічних послуг шляхом участі їх у державних програмах де однією із сторін, що забезпечують реалізацію є соціальний кооператив стоматологів.	Шляхом компенсації витрат (повної чи часткової) стає можливою підтримка пільгових категорій населення шляхом забезпечення якісним стоматологічним обслуговуванням. Це сприяє найбільш повній реалізації соціальних завдань держави, зокрема, щодо поліпшення умов охорони здоров'я населення

Продовження таблиці 1

Отримання додаткових пацієнтів за рахунок підписання договорів з уповноваженими державними установами, сприятиме підвищенню прибутковості від діяльності, що здійснюють члени кооперативу.		Підтримка соціального кооперативу стоматологів відкриває можливість координації цін та контролю за якістю пропонуваного ним стоматологічних послуг.
		Розвиток державно-приватного партнерства
		Сприяння соціальній інтеграції громадян, шляхом встановлення взаємовигідного партнерства між дрібним стоматологічним бізнесом і громадянами-пацієнтами

Джерело: складено автором

Передусім зауважимо, що здійснюючи функції регулювання у сфері медицини, Міністерство охорони здоров'я України традиційно виділяє кошти на підтримку пільгових категорій громадян. У ході такої підтримки може бути передбачено виділення коштів для компенсації стоматологічних послуг (наприклад – 10 чи більше % від вартості), отриманих від соціального кооперативу стоматологів. У такому разі залишок має компенсуватися з місцевого бюджету (повністю чи частково). Доцільно, щоб особа, яка має право на пільгове обслуговування, вносила хоча б 10 % від загальної вартості стоматологічної послуги.

Проте, в умовах економічної нестабільності в Україні обслуговування пільгових категорій громадян у соціальних кооперативах стоматологів, очевидно, не може розглядатись як основа їхньої діяльності. Це може бути у перспективі. А на даний час такі кооперативи можуть активно здійснювати стоматологічне обслуговування населення, що складає більшість у місцевих територіальних громадах і є основною групою клієнтів приватних стоматологів.

Привабливість соціальних кооперативів стоматологів зможе визначатись двома критеріями: «демократичною ціною» та якістю послуг. Як зазначалось вище, зниження ціни можливе за рахунок оптових закупівель всього необхідного для провадження стоматологами-членами соціального кооперативу їхньої професійної діяльності. Також, як правило, при здійсненні розрахунку ціни на стоматологічну послугу традиційно буде враховуватись вартість приміщення «кооперативної клініки», у тому числі його поточне утримання. Саме витрати на приміщення можуть розглядатись як можливий напрям підтримки соціального кооперативу стоматологів з боку місцевої та центральної влади. Так, наприклад, скорочення витрат названого кооперативу можна досягти за рахунок виділення приміщення у зручному місці з фонду комунальної власності під «кооперативу клініку» або надання його в оренду за ціною, що суттєво відрізняється від завищеної ринкової, що пропонується приватними особами.

При цьому, по лінії Міністерства охорони здоров'я України кооператив-учасник соціального проекту (при умові зниження ціни на свої послуги) зможе отримати доступ

до техніки чи необхідного обладнання (у т. ч. із закордону) без високих посередницьких націнок. Таким чином, досягнення соціальним кооперативом стоматологів суттєвої економії на витратах зробить можливою «демократизацію» цін на послуги при належній їх якості. В разі, якщо описане вище складе основу соціальних проектів у межах місцевих територіальних громад, то стане можливою система сталих взаємовідносин соціального кооперативу стоматологів із різними групами населенням шляхом їх участі чи контактів з відповідними недержавними організаціями або «напряму», коли мова йде про платоспроможних громадян (рис.2).

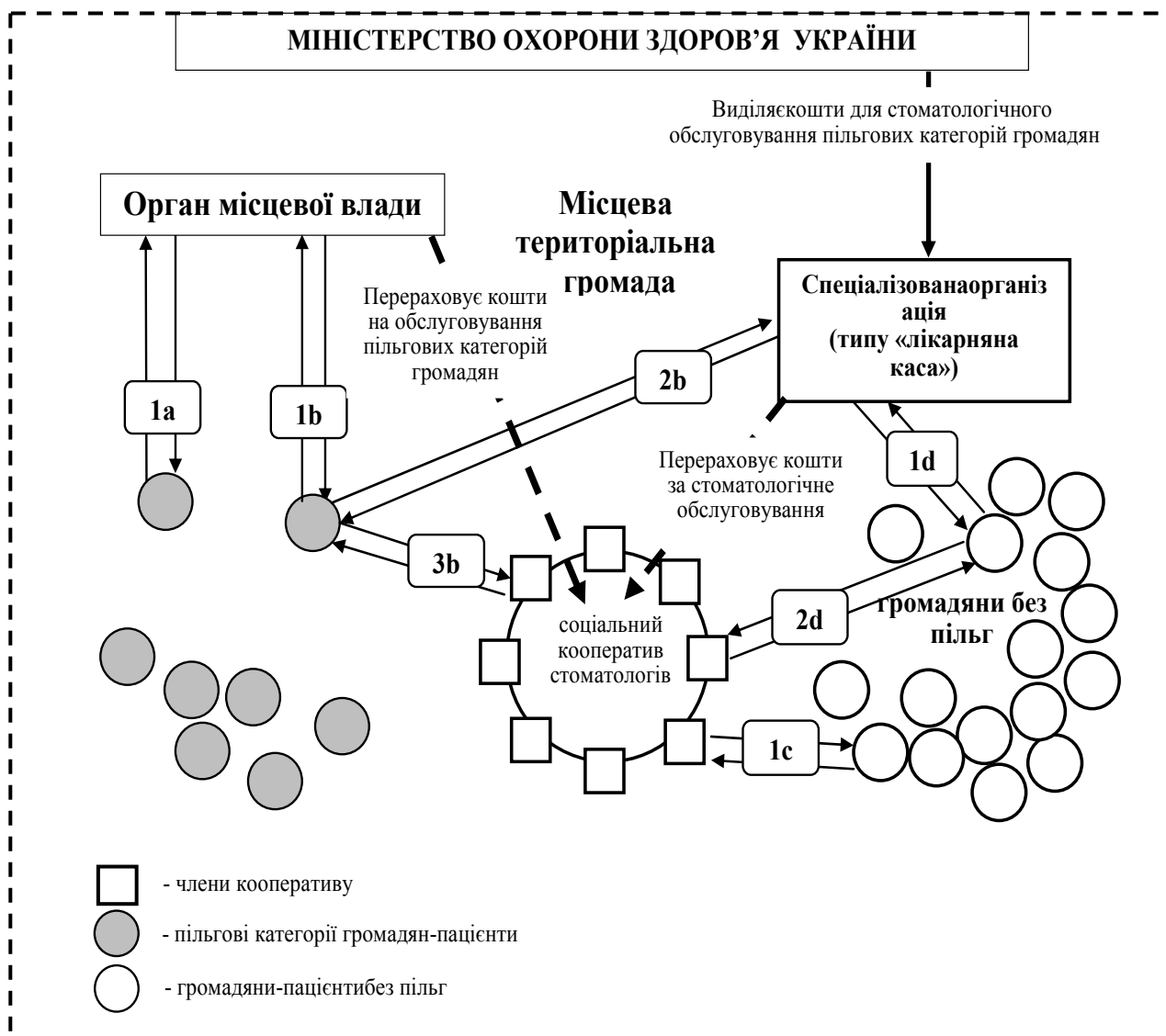

Рисунок 2 – Орієнтовна система взаємовідносин соціального кооперативу стоматологів з державою та населенням (пацієнтами)

Джерело: складено автором

Група 1. Особи, які належать до територіальної громади (що обслуговується соціальним кооперативом стоматологів) і претендують на повне пільгове обслуговування в «кооперативній клініці», мають у індивідуальному порядку звернутися до спеціального відділу сільської, селищної чи міської ради з заявою й іншими встановленими документами для відкриття доступу до стоматологічного

обслуговування (індекс 1a на рис. 2). У разі позитивного рішення дані про «пільговика» вносять до спеціального реєстру. Пройшовши реєстрацію майбутній пацієнт має можливість звернутися до соціального стоматологічного кооперативу (що є учасником соціального проекту). Після огляду особи лікарем-стоматологом, перевірки його персональних даних у відповідній онлайн-базі (що буде доступною для фахівців кооперативу), з'ясуванні розміру лімітованої суми на пільгове стоматологічне обслуговування даної особи-пільговика (що не займає багато часу), кооператив зможе надавати необхідну послугу (індекс 2a на рис. 2).

Група 2. При аналогічній процедурі (індекс 1b на рис. 2) для окремих пільгових категорій громадян місцевим органом самоврядування може бути встановлено додаткову вимогу: накопичити певну суму (наприклад, 10 % від вартості стоматологічної послуги) на рахунку в спеціальній організації типу «лікарняної каси» (індекс 2b на рис. 2). Після того, як потенційний пацієнт кооперативу заощадить встановлену суму, він може скористатися необхідною послугою у кооперативі. На вимогу учасника (члена «каси») сформована сума має бути повернута власнику. При цьому він втратить право на пільгове обслуговування в соціальному стоматологічному кооперативі.

Група 3. Всі особи з числа місцевої територіальної громади, бажаючі отримати послугу в кооперативі. За умови платоспроможності вони можуть «напрямую» звернутися до соціального кооперативу стоматологів і отримати послугу дешевше у порівнянні з середньо ринковою (зі знижкою до 20 %).

Група 4. Пацієнтами соціального кооперативу стоматологів, як у попередньому випадку, можуть бути члени місцевої територіальної громади. Різниця полягає в їх участі в спеціалізованій організації (типу «лікарняна каса»), де вони матимуть можливість поступово накопичувати кошти для самофінансування стоматологічних послуг у клініці кооперативу.

Разом названі чотири групи громадян утворюють чималу клієнтську базу для соціального кооперативу стоматологів. Вони в однаковій мірі важливі для кооперативу з позиції ефективного його функціонування та розвитку. При цьому слід зауважити, що впровадження в українську практику італійського досвіду є цілком реальною справою.

Зупинимось на основних аспектах можливої організації соціальних кооперативів стоматологів в Україні у найближчому майбутньому. Так, реєструвати названий кооператив зможуть три члени-засновники (згідно чинного Закону України «Про кооперацію» 2003 р.). Але задля ефективності соціальних кооперативів стоматологів державі за допомогою відповідних нормативно-правових документів доцільно зафіксувати вимогу для членів-засновників: чітко дотримуватись принципу відкритого членства («відкритих дверей»). А мотивацією для його дотримання може стати абсолютно обґрунтована умова: лише при досягненні кооперативом членства в кількості не менше дев'яти осіб стане можливим отримання державного (та/або муніципального) замовлення на «соціальні стоматологічні послуги». Останнє, як зазначалося вище, фіксуватиметься шляхом підписання контракту (договору) на обслуговування кооперативом пільгових категорій громадян-членів місцевих громад. Така угода гарантуватиме «пільговикам» компенсацію витрат, пов'язаних із стоматологічним обслуговуванням у соціальному кооперативі стоматологів. Також слід зауважити, що розмір членства (не менше дев'яти осіб для кооперативу, що претендує на участь у соціальних державних та муніципальних програмах) є не випадковою й цілком виправданою умовою. З точки зору італійської практики, це обумовлено двома суттєвими моментами. По-перше, кількість членів кооперативу близько 10 і більше осіб вважається доцільною з позиції економічної ефективності кооперативу як організації.

По-друге, дев'ять членів – це непарна кількість, що унеможливило рівну кількість голосів при прийнятті рішень на його загальних зборах.

Говорячи про поширення соціальних кооперативів стоматологів в українській практиці, слід уточнити, що такі кооперативи при реєстрації можуть бути віднесені до категорії «медичні кооперативи», що є в переліку типів кооперативів статті 6 вищезгаданого Закону України «Про кооперацію». При цьому на державному рівні доцільно затвердити «Положення про соціальний кооператив стоматологів», де буде чітко відображено специфіку таких кооперативів та основні положення щодо їхньої організації та діяльності. Також доцільно затвердити й «Типовий статут соціального кооперативу стоматологів», що спростить процедуру державної реєстрації названих кооперативів. Ці два важливі документи сприятимуть безперешкодному розвитку соціальних програм за участю соціальних кооперативів стоматологів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумок зауважимо, що такі кооперативи розглядались лише як один із можливих напрямів підвищення ефективності стоматологічного бізнесу. Уникаючи ідеалізації описаного італійського досвіду соціальної кооперації, все ж слід визнати її однією з важливих серед існуючих форм суспільного партнерства на ринку медичних послуг. Підставою для такого висновку є результати багаторічної взаємовигідної співпраці італійської державної та муніципальної влади з представниками дрібного бізнесу, що без перебільшення має значний соціальний ефект, поєднаний з ефектом економічним. Така співпраця гармонійно поєднує інтереси «продавців» і «покупців» стоматологічних послуг, що для приватної медицини України є великою рідкістю. Саме тому італійський досвід соціальної кооперації доцільно впроваджувати в українську стоматологічну практику, що сприятиме ефективній реалізації розпочатої медичної реформи. А подальші дослідження доцільно спрямувати на вироблення механізму господарської діяльності української моделі соціального кооперативу стоматологів.

Список літератури

1. Atamaniuk R.F., Atamaniuk E.A. Sotsial'na ekonomika: navchal'nyj posibnyk. L'viv: Novyj Svit-2000, 2020. 203 s.
2. Bajmuratov U. B. Nova sotsial'na ekonomika: paradyhma i perspektyvy. *Naukovyj visnyk Poltav'skoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*. 2010. № 2 (41). S. 54–59.
3. Heiets' V. M. Sotsiohumanitarni skladovi perspektiv perekhodu do sotsial'no oriientovanoi ekonomiky v Ukraini. *Ekonomika Ukrainy*. 2000. № 1. S. 4–11.
4. Honcharenko V. V. Neprybutkova pryroda kooperatyvnykh form hospodariuvannia. *Rehional'ni perspektyvy*. 1999. №4(7). S. 7-10.
5. Honcharenko V. V., Mil'ka A. I. Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' kooperatyvnykh pidpriemstv ta natsional'nykh kooperatyvnykh system (novi teoretyko-metodolohichni pidkhody). *Naukovyj visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya : Ekonomichni nauky*. 2016. № 2(74). S. 9–17.
6. Honcharova S. Yu., Honcharov A. B., Ahramakova N. V. Sotsial'na ekonomika: sutnist', pryntsyipy, funktsii ta osnovni oriientyry dlia Ukrainy. *Biznesinform*. 2018. № 3. S. 21–26
7. Grinberg P. C., Rubinshtejn A. Ja. Problemy obshhej teorii social'noj jekonomiki. *Jekonomicheskaja nauka sovremennoj Rossii*. 1998. № 2. S. 34–56.
8. Derev'ianko Yu. M., Mel'nyk L. H., Kubatko O. V. Sotsial'na ta solidarna ekonomika: poniattia ta sutnist', dosvid ta perspektyvy. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*. 2014. № 3. 89–98.
9. Yeremenko V. H. Sotsial'na ekonomika: navchal'nyj posibnyk. Vydannia druhe, adaptovane j dopovnene. K.: Informatsijno-vydavnychij tsentr Derzhkomstatu, 2003. 351 s.
10. Yeremenko V. H. Osnovy sotsial'noi ekonomiky: Populiarnyj kurs. K.: MAUP, 1997. 168 s.
11. Interv'ju Zaslavskoj T. I. 26 fevralja 2002 g. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zaslavskaya-tatyana-ivanovna/viewer> (data zvernennja: 22.04.2021).
12. Kimos I. O. Predmet piznannia sotsial'noi ekonomiky. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*. 2010. № 2 (20). S. 35–39.

13. Kovalenko O.M., Maznyk L.V. Sotsial'na ekonomika: Konspekt leksij. K.: NUKhT, 2013. 170 s.
14. Kuznetsov O. A. Sotsial'na ekonomika u pratsiakh M. D. Kondrat'ieva. *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu*. 2016. № 3. S. 31–38.
15. Lehoshyna O.L. Stanovlennia i rozvyt ok kooperatyvny khorhanizatsij spozhyvachiv u krainakh Yevropy (druha polo-vyna XIX - pochatok XXI st.): dys. kand. ekon. nauk:08.00.01; Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. Luts'k, 2017. 252 s.
16. Pantelejmonenko A.O., Honcharenko V.V. Pro vykorystannia termina «sotsial'na ekonomika» v ukrains'kij ekonomichnij nauksi. Zbirnyk naukovykh prats' naukovo-praktychnoi konferentsii 22–23 kvitnia 2020 roku Poltav's'koi derzhavnoi aharnoi akademii. Poltava: RVV PDAA, 2020. C. 30-31.
17. Pantelejmonenko A.O. Neprybutkova pryroda kooperatyvnykh orhanizatsij. *Naukovyj visnyk Poltav's'koho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Serii: Ekonomichni nauky*. 2009. № 1 (32). S. 20-25.
18. Pantelejmonenko, A. O. Tretij sektor: kooperatyvy iak osoblyva forma neprybutkovykh orhanizatsij. *Aktual'ni problemy ekonomiky*. 2008. № 9. S. 11-17.
19. Priazhnikova O. N. Sotsial'na ta solidarna ekonomika: mozhlyvosti dlia stjikhoho rozvytku. *Ekonomichni ta sotsial'ni problemy Rosii: sb. nauk. prats'*. 2014. № 2. S. 86–107.
20. Romanovskij O. O. Ohliad tendentsij rozvytku sotsial'noi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta svitovykh ekonomichnykh kryz. *Efektivna ekonomika*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4133> (data zvernennia: 22.04.2021).
21. Samihulin E. V. Raznomaattia typizatsii ekonomiky ne vidpovidaie dijsnosti. *Ekonomika ta suchasnyj menedzhment: teoriia ta praktyka*. 2015. № 12 (54). S. 62– 69.
22. Simakhova A. O. Evoliutsiia pidkhodiv do traktuvannia sotsial'noi ekonomiky u hlobal'nomu rozuminni *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Serii: Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*. 2017. Vol. 9. S. 80–89.
23. Slezinger G. Je. Social'naja jekonomika: Uchebnik. M.: Izdatel'stvo «Delo i Servis», 2001. 368 s.
24. Smovzhenko T. S., Steblij H. Ya. Paradyhmal'ne onovlennia ekonomichnoi teorii u vitchyzniani j nauksi. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. 2015. Vyp. 2. S. 100–104.
25. Sotsial'na ekonomika Navch. posib. Kol. avt. O. O. Bieliaiev, M. I. Dyba, V. I. Kyrilenko ta in. K.: KNEU, 2005. 196 s.
26. Jur'eva T. V. Social'naja rynochnaja jekonomika. Uchebnik dlja vuzov. M.: Russkaja Delovaja Literatura, 1999. 416 s.
27. 70 years of social market economy. URL: <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-ingermany-growth-and-prosperity> (Last accessed: 23.03.2021)
28. Borzaga, C. & J. Defourny, eds. (2001), *The Emergence of Social Enterprise*, London and New York, Routledge, 350-370.
29. Birkhölzer K. Historische Entwicklung und Wirkungsanalyse sozialer Unternehmen in Deutschland. URL: http://base.socioeco.org/docs/historische_entwicklung_und_wirkungsanalyse_sozialer_unternehmen_in_deutschland.pdf (Last accessed: 22.03.2021)
30. Cassel G. *Theoretische Sozialökonomie*. Leipzig: C. F. Winter. English translation 1923: *The Theory of Social Economy*, London: T. F. Unwin. 1918 URL: <https://mises.org/library/theory-social-economy> (Last accessed: 21.03.2021)
31. Coop Fidente, un “sorriso amico” contro la povertà. URL: <https://www.cooperazionetrentina.it/Ufficio-Stampa/Notizie/Coop-Fidente-un-sorriso-amico-contro-la-poverta>
32. Demoustier D., Rousselière D. Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France. URL: http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf (Last accessed: 21.03.2021)
33. Gide Ch. *Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social*. Paris: L. Larose et L. Tenin, 1912. 587 p.
34. Liger Q., Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection, 2016. 120 p.
35. Le cooperative sociali. URL: http://www.merliniemerlini.com/documenti/utility/19_allegato_702.pdf
36. Moulart F. Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies*. 2005. October. Vol. 42. № 11. P. 2037– 2053.
37. Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union. Study. Directors: Monzón J. L., Chaves R. Brussel: European Economic and Social Committee, 2017. 122 p.
38. Social economy in the EU. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/socialeconomy_en (Last accessed: 21.03.2021).
39. The European Summit on Social Economy. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/news/european-summit-social-economy> (Last accessed: 21.03.2021).
40. The Social Economy in the European Union Brussel: European Economic and Social Committee Comité

- économique et social europ, 2012. 34 p.
41. The social economy: the worldwide making of a third sector. URL: <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/13613/1/Chap%201%20Defourmy%20Develtere.pdf> (Last accessed: 22.03.2021).
  42. Valentinov V. Non-Market Institutions in Economic Development: The Role of the Third Sector. *Development and Change*. 2008. Vol. 39. № 3. P. 477–485. doi: 10.1111/j.1467-7660.2008.00489.x
  43. Valentinov V. Third sector organizations in rural development: a transaction cost perspective. *Agricultural and Food Science*. 2009. Vol. 8. P. 3–15. doi: 10.2137/145960609788066825

References

1. Atamaniuk, R.F., & Atamaniuk, E.A. (2020). *Sotsial'na ekonomika [Social economy]*. L'viv: Novyj Svit-2000 [in Ukrainian].
2. Bajmuratov, U.B. (2010). Nova sotsial'na ekonomika: paradyhma i perspektyvy [New social economy: paradigm and prospects]. *Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy – Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine*, 2 (41), 54–59 [in Ukrainian].
3. Heiets', V.M. (2000). Sotsiohumanitarni skladovi perspektyv perekhodu do sotsial'no oriientovanoi ekonomiky v Ukraini [Socio-humanitarian components of the prospects of transition to socially oriented economy in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, 1, 4–11 [in Ukrainian].
4. Honcharenko, V.V. (1999). Neprybutkova pryroda kooperatyvnykh form hospodariuvannia [Non-profit nature of activity cooperatives]. *Rehional'ni perspektyvy – Regional perspectives*, 4(7), 131–138 [in Ukrainian].
5. Honcharenko, V.V., & Mil'ka, A.I. (2016). Sotsial'no-ekonomichna efektyvnist' kooperatyvnykh pidpriemstv ta natsional'nykh kooperatyvnykh system (novi teoretyko-metodolohichni pidkhody) [Socio-economic efficiency of cooperative enterprises and national cooperative systems (new theoretical and methodological approaches)]. *Naukovyj visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 2, 9–17 [in Ukrainian].
6. Honcharova, S.Yu., Honcharov, A.B., & Ahramakova, N.V. (2018). Sotsial'na ekonomika: sutnist', pryntsyipy, funktsii ta osnovni oriientyry dlia Ukrainy [Social economy: essence, principles, functions and main guidelines for Ukraine]. *Biznesinform – Businessinform*, 3, 21–26 [in Ukrainian].
7. Grinberg, P.C., & Rubinshtejn, A.Ja. (1998). Problemy obshhej teorii social'noj jekonomiki [Problems of social economy general theory]. *Jekonomicheskaja nauka sovremennoj Rossii – Economic science of modern Russia*, 2, 34–56 [in Russian].
8. Derev'ianko, Yu.M., Mel'nyk, L.H., & Kubatko, O.V. (2014). Sotsial'na ta solidarna ekonomika: poniattia ta sutnist', dosvid ta perspektyvy [Social and solidary economy: concept and essence, experience and perspectives]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky – Economy regulation mechanism*, 3, 89–98 [in Ukrainian].
9. Yeremenko, V.H. (2003). *Social economy* (2d ed.). Kyiv: Informatsiyno-vydavnychyy tsentr Derzhkomstatu.
10. Yeremenko, V.H. (1997). *Osnovy sotsial'noi ekonomiky [Fundamentals of social economy]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
11. Interview with T.I. Zaslavskaya. (2002). *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/zaslavskaya-tatyana-ivanovna/viewer> [in Russian].
12. Kirnos, I.O. (2010). Predmet piznannia sotsial'noi ekonomiky [The subject of social economy perception]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 2 (20), 35–39 [in Ukrainian].
13. Kovalenko, O.M., & Maznyk, L.V. (2013). *Sotsial'na ekonomika [Social economy]*. Kyiv: NUKHT [in Ukrainian].
14. Kuznetsov, O.A. (2016). Sotsial'na ekonomika u pratsiakh M. D. Kondrat'ieva [Social economy in the works of M.D. Kondratiev]. *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University*, 3, 31–38 [in Ukrainian].
15. Lehosyna, O.L. (2017). Stanovlennia i rozvyt ok kooperatyvny khorhanizatsij spozhyvachiv u krainakh Yevropy (druha polo-vyna XIX - pochatok XXI st.) [Formation and development of cooperative consumer organizations in European countries (second half of the XIX - early XXI century.)]. *Candidate's thesis*. Luts'k [in Ukrainian].
16. Pantelejmonenko, A.O., & Honcharenko, V.V. (2020). Pro vykorystannia termina «sotsial'na ekonomika» v ukrains'kij ekonomichnij nauks [On the use of term "social economy" in Ukrainian economic science].

- Zbirnyk naukovykh prats' naukovo-praktychnoi konferentsii - Collection of scientific works of scientific-practical conference, April 22-23, 30-31. Poltava: RVV PDAA [in Ukrainian].*
17. Pantelejmonenko, A.O. (2009). Neprybutkova pryroda kooperatyvnykh orhanizatsij [Non-profit nature of cooperative organizations]. *Naukovyj visnyk Poltav's'koho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Serii: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine, 1(32)*, 20–25 [in Ukrainian].
  18. Pantelejmonenko, A.O. (2008). Tretij sektor: kooperatyvy yak osoblyva forma neprybutkovykh orhanizatsij [Third sector: cooperatives as a special form of non-profit organizations]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of economy, 9*, 11–17 [in Ukrainian].
  19. Priazhnikova, O.N. (2014). Sotsial'na ta solidarna ekonomika: mozhlyvosti dlia stijkoho razvytku [Social and solidary economy: opportunities for sustainable development]. *Ekonomichni ta sotsial'ni problemy Rosii: sb. nauk. prats' – Economic and social problems of Russia, 2*, 86–107 [in Russian].
  20. Romanovskij, O.O. (2015). Ohliad tendentsij rozvytku sotsial'noi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta svitovykh ekonomichnykh kryz [Review of trends in social economy in the context of globalization and global economic crises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy, 6*. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4133> [in Ukrainian].
  21. Samihulin, E.V. (2015). Raznomaittia tipizatsii ekonomiky ne vidpovidaie dijsnosti [Economy typification variety does not correspond to reality]. *Ekonomika ta suchasnyj menedzhment: teoriia ta praktyka – Economics and modern management: theory and practice, 12(54)*, 62–69 [in Russian].
  22. Simakhova, A.O. (2017). Evoliutsiia pidkhodiv do traktuvannia sotsial'noi ekonomiky u hlobal'nomu rozuminni [Evolution of approaches to interpretation of social economy in a global sense]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Serii: Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny – Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya: Svitove hospodarstvo ta mizhnarodni ekonomichni vidnosyny – Bulletin of Dnipropetrovsk University, 9*, 80–89 [in Ukrainian].
  23. Slezinger, G.Je. (2001). *Sotsial'naja jekonomika [Social Economy]*. Moscow: Delo y Servys [in Russian].
  24. Smovzhenko, T.S., & Steblij, H.Ya. (2015). Paradyhmal'ne onovlennia ekonomichnoi teorii u vitchyznianiij nautsi [Paradigmatic renewal of economic theory in domestic science]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 2*, 100–104 [in Ukrainian].
  25. Byelyayev, O.O., Dyba, M.I., & Kyrylenko, V.I. et al. (2005). *Sotsial'na ekonomika [Social Economy]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
  26. Jur'eva, T.V. (1999). *Sotsial'naja rynochnaja jekonomika [Social market economy]*. Moscow: Russkaya Delovaya Lyteratura [in Russian].
  27. 70 years of social market economy. *deutschland.de*. Retrieved from <https://www.deutschland.de/en/topic/business/social-market-economy-ingermany-growth-and-prosperity> [in English].
  28. Borzaga, C., & Defourny, J. (2001). *The Emergence of Social Enterprise*. London and New York, Routledge [in English].
  29. Birkhölzer, K. (2018). Historische Entwicklung und Wirkungsanalyse sozialer Unternehmen in Deutschland. Retrieved. *base.socioeco.org*. Retrieved from http://base.socioeco.org/docs/historische_entwicklung_und_wirkungsanalyse_sozialer_unternehmen_in_deutschland.pdf [in English].
  30. Cassel, G. (1918). *The Theory of Social Economy*. London: T. F. Unwin. *mises.org*. Retrieved from <https://mises.org/library/theory-social-economy> [in English].
  31. Coop Fidente, un “sorriso amico” contro la povertà. (n.d.). *cooperazionetrentina.it*. Retrieved from <https://www.cooperazionetrentina.it/Ufficio-Stampa/Notizie/Coop-Fidente-un-sorriso-amico-contro-la-poverta> [in English].
  32. Demoustier, D., & Rousselière, D. (2004). Social Economy as Social Science and Practice: Historical Perspectives on France. *base.socioeco.org*. Retrieved from http://base.socioeco.org/docs/cahr_emoi6.pdf [in English].
  33. Gide, Ch. (1912). *Economie Sociale. Les Institutions de Progrès Social*. Paris: L. Larose et L. Tenin [in English].
  34. Liger, Q., Stefan, M., & Britton, J. (2016). *Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy*. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection [in English].
  35. Lecooperativesociali (n.d.). *merliniemerlini.com*. Retrieved from http://www.merliniemerlini.com/documenti/utility/19_allegato_702.pdf [in English].
  36. Moulaert, F. (2005). Social Economy, Third Sector and Solidarity Relations: A Conceptual Synthesis from History to Present. *Urban Studies, Vol. 42, 11*, 2037–2053 [in English].
  37. Monzón, J.L., & Chaves, R. (Eds.). (2017). *Recent Evolutions of the Social Economy in the European*

- Union. Study*. Brussel: European Economic and Social Committee.
38. Social economy in the EU. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy_en [in English].
  39. The European Summit on Social Economy. *clustercollaboration.eu*. Retrieved from <https://www.clustercollaboration.eu/news/european-summit-social-economy> [in English].
  40. The Social Economy in the European Union Brussels: European Economic and Social Committee Comité économique et social europ. (2012). [in English].
  41. The Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector. (n.d.). *orbi.uliege.be*. Retrieved from <https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/13613/1/Chap%201%20Defourny%20Develtere.pdf> [in English].
  42. Valentinov, V. (2008). Non-Market Institutions in Economic Development: The Role of the Third Sector. *Development and Change, Vol. 39, 3*, 477–485. DOI: 10.1111/j.1467-7660.2008.00489.x [in English].
  43. Valentinov, V. (2009). Third sector organizations in rural development: a transaction cost perspective. *Agricultural and Food Science, Vol. 8, 3–15*. DOI: 10.2137/145960609788066825 [in English].

Hanna Sobchak, Postgraduate

Higher Educational Establishment of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava, Ukraine

Social Cooperatives of Dentists: Advantages for the Development of Small Dental Business

The essence of social cooperatives is revealed, social and economic advantages of such cooperatives both for consumers of services, and for their participants are established. The experience of Italy in the functioning of social cooperatives of dentists is considered, based on the system of relations between the cooperative, the state, local governments and citizens. Based on the Italian experience, a model of such mutually beneficial relations is proposed, taking into account the Ukrainian realities. It is concluded that it is expedient to create social cooperatives in Ukraine and it is substantiated that their establishment will help increase the efficiency of the dental business, as well as the development of public - private partnership.

The dental business, like any other business, strives for stable development of its activities, increasing its level of profitability and scale. Representatives of this business have significant experience in providing paid services to the population. However, they have a number of organizational and other problems, solving which will contribute to the harmonious development of this important area of health care, which means achieving maximum satisfaction of the needs of all market players - both consumers and producers (in our case - institutions providing dental services).

This task is quite difficult, because if, for the consumer, low or at least moderate cost is important with high or sufficient quality of services, then for the "manufacturer" of dental services - the price is almost the only mechanism to maintain business profitability at that level. which gives him the opportunity for further functioning and development. However, the analysis of the experience of the Ukrainian and foreign markets of the private dental business shows that there are such ways to increase the profitability of the business as reducing costs, while ensuring proper quality. In this regard, one of the effective tools can be a dental cooperative.

social cooperatives, dental cooperatives, public - private partnership

Одержано (Received) 20.06.2021

Прорецензовано (Reviewed) 12.07.2021

Прийнято до друку (Approved) 20.12.2021